

Miten kaupungistuminen vaikuttaa ympäröiviin alueisiin?

Hannu Tervo, Ville Helminen, Antti Rehunen & Timo Tohmo

Kaupungistuminen on edennyt nopeasti Suomessakin, ja samalla maaseutu on menettänyt väestöään ja aktiviteettejaan. Miten urbanisaation eteneminen on vaikuttanut maaseudun kehitykseen? Tehdyn tutkimuksen mukaan urbanisaatio levittää kaupunkien ympäristöön sekä ”varjoa” että ”valoa”, mutta ydinmaaseudun ja harvaan asutun maaseudun kehitykseen se ei ole vaikuttanut. Syvän maaseudun negatiivinen väestökehitys ei seuraa kaupungistumisesta. Kaupunkien kasvulla on sen sijaan vaikutuksia maaseudun paikalliskeskukseen ja kaupunkien läheiseen maaseutuun. Pisimmälle kaupungistuneissa maakunnissa vaikutukset ovat negatiivisia, vähiten kaupungistuneissa positiivisia.

Riippuuko maaseudun kehitys kaupungeista?

Kaupungistuminen vaikuttaa aluekehitykseen eriyttävästi eli kasvu keskittyy harvoille alueille ja useat alueet menettävät väestöään. Tutkimuksen tavoitteena oli analysoida tilastopohjaisesti, miten kaupunkiseutujen väestökasvulla mitattu urbanisaation eteneminen on vaikuttanut erityyppisten maaseutualueiden väestökehitykseen Suomessa. Vuorovaikutussuhteessa olevien keskuksien ja niitä ympäröivien alueiden kohdalla tärkeä kysymys on se, vetääkö kasvukeskus reuna-alueet mukaansa kehitykseen, vai imeekö se päinvastoin voimaansa niistä? Nettovaikutus voi myös vaihdella ajan suhteen, jos positiiviset ja negatiiviset vaikutukset kehittyvät eritahtisesti.

Kysymys siitä, miten kasvavat kaupungit vaikuttavat ympäristöönsä, on tärkeä aluekehityksen ymmärtämisen ja myös ”oikean” alue- ja kaupunkipolitiikan harjoittamisen kannalta. Aluekehittäminen on pohjautunut Suomessa pitkälti keskuksien menestymiseen ja oletettuihin leviämisaikutuksiin keskuksista ympäröiville alueille.

Tutkimus pyrki osaltaan vastaamaan Strategisen tutkimuksen neuvoston Kaupungistuva yhteiskunta – ohjelmassa esitettyyn kysymykseen, miten kaupungistuminen vaikuttaa ympäröiviin alueisiin.

Alueellinen keskittyminen on vahva virta

Kaupunkien muodostamat ydinalueet vastaavat valtaosasta talouden aktiviteetista, vaikka niiden osuus maa-alasta on pieni ja väestöosuuskin jää tuotanto-osuuksia selvästi pienemmäksi. Maaseutualueet voivat tyypillisesti keskusalueita huonommin esimerkiksi työttömyydellä tai tulotasolla mitaten.

Mitä taloustiede kertoo alueellisten erojen kehityksestä? Valtavirrassa kulkenut uusklassinen kasvumalli ennustaa alue-erojen supistumista pitkällä aikavälillä. Monien kaupunki- ja aluetalouden teorioiden tavoitteena on sitä vastoin uusklassisen kasvumallin kaltaisia tasapainoteorioita paremmin selittää reaali maailmassa joka puolella havaittava aluekasvun epätasapainoinen luonne, keskittävä kasvu.

Nobelisti Paul Krugmanin lanseerama aluekasvumalli, ”New Economic Geography” formalisoi jo 1950-luvulla esitetyn kasautuvan kasvun idean pyrkien selittämään, miksi tapahtuu alueellista keskittymistä ja talouden sisäsyntyistä jakautumista keskuksiin ja

periferia-alueisiin. Sen mukaan kehityksen saavuttaessa taitepisteensä kasvu lukkiutuu onnekkaille alueille. Suuri osa yrityksistä ja ihmisistä muuttaa näille alueille. ”Kaupungistumisen varjo” synkentää takamaiksi jääneiden alueiden kehitystä.

Empiirinen tutkimus osoittaa agglomeraatiohyötyjen johtavan kasvavaan tuottavuuteen. Tämä nostaa kaupunkien ja koko kansantalouden kilpailukykyä. Kasvavien kaupunkien lähialueet hyötyvät toiminnallisen alueen levittäytyessä laajemmalle. Pitkien etäisyyksien ja harvan asutuksen Suomessa kasvun katvealueita on kuitenkin väistämättä paljon.

Aikaisempien tutkimusten mukaan maakuntien keskuskaupunkien seudut Suomessa kasvoivat ennen sotia rinta rinnan ympäröivän maaseudun kanssa. Sotien jälkeen kaupungistumisen varjo alkoi kuitenkin näkyä, kunnes noin 1970-luvulta lähtien nopeasti kasvaneet maakuntien keskukset ovat alkaneet syödä reuna-alueidensa kasvua. Erityisesti nopean kasvun isoilla maakuntakeskuksilla on ollut negatiivisia vaikutuksia reuna-alueilleen. Viimeisten vuosikymmenien kehityksestä ei ole kuitenkaan aikaisempaa tutkimustietoa.

Kausaliitteitä testattiin väestön alueellisilla aikasarjatiedoilla

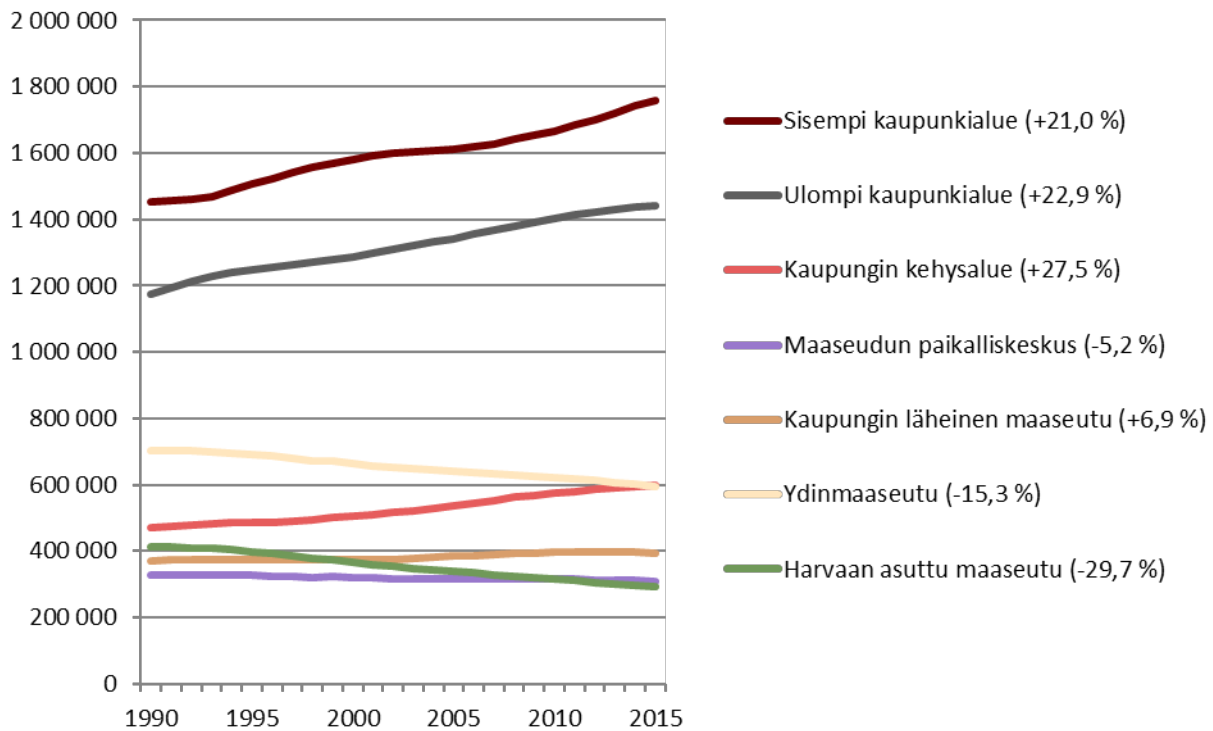
Tässä BEMINE-tutkimuksessa analysoitiin ekonometrisesti väestötietojen avulla kaupunkien ja erityyppisten maaseutualueiden vuorovaikutussuhteita. Tutkimuksen aineisto perustui vuosien 1990–2015 väestötietoihin. Tutkimuksessa käytetty testausmenetelmä pohjautui Granger-kausalisuuden käsitteeseen ja aika-stationaarisen vektoriautoregressiivisen VAR-mallin soveltamiseen paneeliaineistossa, jolloin voitiin hyödyntää sekä aineiston poikkileikkaus- että sen aikasarjainformaatiota.

Testaus eteni kolmessa vaiheessa. Aluksi testattiin, onko kausalisuutta ylipäättään kaupunkien ja maaseudun kehityksen välillä. Jos sitä havaittiin, seuraavaksi testattiin, onko kausalisuussuhde kaikilla vai vain osalla alueita tai alueryhmiä. Jos kausalisuutta oli vain osalla alueista, testattiin vielä, millä alueilla sitä on.

Tutkimuksessa käytettiin hyväksi kuntarajoista riippumatonta kaupunkimaaseutu-luokitusta, joka perustuu $250 * 250$ metrin tilastoruutuihin laskettuihin paikkatietoihin. Kaupunkialueita ovat sisempi ja ulompi kaupunkialue sekä kaupungin kehysalue. Maaseutu luokituu neljään tyyppiin, jotka ovat maaseudun paikalliskeskukset, kaupungin läheinen maaseutu, ydinmaaseutu sekä harvaan asuttu maaseutu.

Kaupungistumisen vaikutukset ja yhteydet maaseudun kehitykseen ovat erilaisia riippuen maakunnasta ja maaseututyypistä

Tutkimuksen kuvailevassa osiossa havaittiin, että kaupunkialueilla väestönkasvu vuosina 1990–2015 oli koko maassa noin 23 prosenttia, kun maaseutualueilla väestö väheni noin 12 prosenttia. Erityyppisten kaupunki- ja maaseutualueiden väestönmuutokset ovat vaihdelleet ajallisesti melko paljon. Sisemmän kaupunkialueen kasvu oli nopeaa 1990-luvun puolivälissä ja uudelleen 2010-luvulla. Ulomman kaupunkialueen, kaupungin kehysalueen ja kaupunkien läheisen maaseudun väestökehityksen aallonhuiput osuivat sisemmän kaupunkialueen aallonpohjiin eli 1990-luvun alkuun ja 2000-luvun ensimmäiselle vuosikymmenelle. Väestö on kasvanut koko maan tasolla kaikissa kaupunkialuetyypeissä. Myös kaupunkien läheisellä maaseudulla asukasmäärä on useimpina vuosina kasvanut, mutta 1990-luvun puolivälissä ja vuosina 2014–2015 on ollut myös väestötappiovuosia. Maaseudun paikalliskeskuksissa väestömäärä on useimpina vuosina alentunut, mutta kehitys on ollut hyvin maltillista. Ydinmaaseudulla väestönkehitys on ollut samansuuntaista kuin paikalliskeskuksissa, mutta väestön väheneminen on ollut nopeampaa. Harvaan asutulla maaseudulla väestön vuosimuutos on pysynyt pitkään -1,5 prosentin tuntumassa.

Kuva 3: Kaupunki- ja maaseutualueiden väestönkehitys 1990–2015.

Muutoksissa oli suuria eroja maakuntien välillä. Kuvaileva tarkastelu osoitti siis eroja paitsi ajallisessa myös alueellisessa väestökehityksessä. Ekonometrisen analyysin tavoitteena oli tarkentaa tätä kuvaa ja tunnistaa tilastollisesti kaupunkien ja maaseutualueiden väestökehitysten väliset yhteydet aineistossa, joka sisälsi 18 maakunnan väestökehitystiedot tarkasteluajanjaksolta.

Kokonaisuudessaan saadut tulokset kertovat kaupunkialueiden kehityksen vaikuttavan ympäröivän maaseutualueen kehitykseen. Vaikutukset olivat kuitenkin erilaisia riippuen siitä, minkä tyyppinen maakunta tai maaseutu on kyseessä. Kaupungistumisen asteella oli merkitystä. Urbanisoituneimmassa maakunnassa eli Uudellamaalla metropolialueen kehitys vaikuttaa negatiivisesti maaseutumaisten alueiden kehitykseen, mutta vähemmän kaupungistuneiden maakuntien ryhmässä vaikutukset olivat positiivisia. Tähän ryhmään kuuluvat Etelä-Savo, Pohjois-Karjala, Etelä-Pohjanmaa, Keski-Pohjanmaa ja Lappi. Suuressa osassa maakuntia yhteyksiä ei pystytty kuitenkaan löytämään.

Tulosten mukaan urbanisaation eteneminen vaikuttaa erityisesti maaseudun paikalliskeskuksiin ja kaupunkien läheiseen maaseutuun. Sen sijaan irrallaan kaupunkijärjestelmästä olevien ydinmaaseudun ja harvaan asutun maaseudun kohdalla ei löydetty vaikutuksia siitä huolimatta, että näiden maaseutualueiden väestökehitys on ollut voimakkaasti negatiivista tarkasteluajanjaksolla. Kumpikaan maaseututyyppi ei kiinnity toiminnallisesti suurempiin keskuksiin.

Päätelmät - erilaisia alueita, monen suuntaisia vaikutuksia, haasteita aluepolitiikkaan

Onko urbanisaatio maaseudun turma? Vastaus ei ole yksioikoinen: tuloksista voidaan päätellä urbanisaation levittävän sekä varjoa että valoa kaupunkien ympäristöön. Irrallaan kaupunkijärjestelmästä olevan maaseudun kehitykseen kaupungistumisella ei ole vaikutusta. Leviämisvaikutukset dominoivat vähiten kaupungistuneissa maakunnissa ja

supistumisvaikutukset pisimmälle kaupungistuneissa maakunnissa. Väli ryhmässä eli keskisuurissa maakunnissa tilastollisesti vahvoja yhteyksiä ei kuitenkaan löydetty.

Vähän kaupungistuneissa maakunnissa kaupunkien kehitys nojaa muita maakuntia enemmän maakunnan resursseihin ja yritystoimintaan, jolloin kaupunkien kehitys kulkee enemmän käsi kädessä maaseudun kanssa. Pienemmissä ja keskisuurissa kaupungeissa maaseutu on lähempänä kaupungin ydinaluetta kuin Helsingin metropolialueella, jossa kehysalue muodostuu laajaksi. Uudellamaalla kehysalue kattaa kasvukäytävien alueet, jolloin maaseuduksi jäävä alue jää katveeseen kasvukäytävistä. Suurimpien kaupunkikeskusten yhteydet ulottuvat myös pienempiä keskuksia enemmän monien maakuntien alueelle tai peräti koko maahan ja muihin maihin, jolloin yhteys sijaintimaakunnan maaseudun kehitykseen on heikompi.

Kaupunkialueiden vaikutus ei tulosten perusteella ulotu vahvana koko maakunnan alueelle. Kasvukeskuksiin kohdistuvalla aluekehittämisellä ei voida vaikuttaa riittävästi maakuntien reuna-alueiden kehitykseen, vaan tarvitaan erillistä maaseutupolitiikkaa, joka keskittyy varsinkin ydinmaaseudun ja harvaan asutun seudun elinvoimaisuuteen. Keskeistä on tukea maaseudun paikalliskeskuksia, jotka tarjoavat vaikutusalueellaan keskeisiä palveluja.

Kaupunkikeskusten vaikutus ulottuu voimakkaimmin keskuksen työssäkäynti- ja asiointialueelle, joka on tyyppillisesti seutukunnan kokoinen. Muilla seuduilla kehitys on usein erilaista. Jos maakunnassa on useampi kaupunkikeskus, kaupunkialueiden kehityksessä ja vaikutuksissa maaseutualueisiin voi olla merkittäviä eroja maakunnan sisällä. Maakunnan ykköskeskus voi joko tukea kakkoskaupunkia tai imeä siltä elinvoimaa. Kaupunkien läheisen maaseudun kehitys eroaa tällöin sen mukaan, kumman kaupungin ympäristöstä on kysymys. Jos maaseutualue sijoittuu kahden kaupunkikeskuksen väliselle kasvuvyöhykkeelle ja pystyy kytkeytymään kaupunkien välisiin liikennevirtoihin, edellytykset kasvulle paranevat.